

Šebánek, Jindřich

**[Hausmann, Friedrich. Reichskanzlei u. Hofkapelle unter Heinrich V.
u. Konrad III]**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. 154-156

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102827>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

(v originále či v opisu) samostatně. Prostě počet čísel inventáře odpovídá počtu kusů v archivu. To ovšem není možné a vede k takovým nedůslednostem, že se konkrétně na př. v čís. 9 a 10 odkazuje na čís. 8, které je v nich inserováno, naproti tomu pod čís. 13 visí ve vzduchu zjištění, že je tu inserována listina Ladislavova z 28. března 1288. V chronologické řadě kusů se totiž vůbec neobjevila z důvodů výše vyložených. Dále soudím, že rubrika „dochování“ je v některých případech vyplněna alespoň velmi sporně. Tak je třeba se ptáti, zda čís. 306, 479, 668, 670 jsou vskutku koncepty a zda čís. 405, 552, 776 a 842 jsou vskutku originály, při čemž bychom musili uvážit, co považovat za originál úřední knihy. Pokud vidím, jsou tu také některé nedostatky, v odkazech na dosavadní vydání některých z inventovaných kusů. Fakt, že se tu nepřihlíží k známé edici Endlicherových nebo k registům Szenpéteryho, naznačuje to sám dostatečně. I v případě bratislavském bylo by po mém soudu třeba více říci o tom, jak vznikl inventovaný celek archivní a jaká je v důsledku toho jeho základní struktura, než se o tom praví v úvodě, který ostatně po té stránce v jádře přejímá příslušné partie bratislavského Popisu. To ovšem souvisí i s tím, že se v rozporu se Směrnicemi nevěnuje v inventáři vůbec pozornost poznámkám na listinách. Regesta se zdají dobře vyvážená, nejsem si jen jist, zda osoby zachycují s dostatečnou určitostí. A totéž platí i o rejstříku, zajímavým tím, že tu není odkazových hesel. Užívající inventáře, musíme si být ovšem vědomi toho, že jeho autoři byli vedeni či svedeni snahou otevřít, pokud možno brzy pohled širším kruhům badatelským do bohatého bratislavského archivu. A jak je tento pohled poučný, mohlo by se snadno prokázat, kdybychom tu sestavili třeba jen soupis moravik v inventáři zachycených, která nejsou dosud v moravském kodexu a zůstala namnoze zcela neznámá.¹

Jindřich Šebánek

¹ Tento referát byl napsán v lednu 1957. Jeho text se uveřejňuje beze změny.

Walter Goldinger, *Geschichte des Oesterreichischen Archivwesens*. (Mitteilungen des Oesterreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband V. Vídeň 1957, stran 101, 8°.)

Goldingerova práce se skládá kromě statí úvodních z pěti kapitol, jejichž názvy (Schatzgewölbe u. Kanzleiarchiv — Die österreichischen Archive im 19. Jhdt. — Von 1919 bis 1945. — Zur Geschichte des Archivalienschutzes. — Die österreichischen Archive u. die Geschichtswissenschaft) je dobře charakterisován jejich obsah. Většina jich (mimo druhou) je tu jen přetištěna znovu; původně vyšla jako samostatný časopisecký nebo sborníkový příspěvek, když zprvu nebylo jasné, zda celé dílo bude moci být vůbec knižně vydáno. Je však nepochybně užitečné, že k soubornému vydání práce nakonec přece jen došlo. Rakouské archivnictví má nepochybně zajímavou minulost, zajímavou ovšem především také pro nás, neboť tato minulost aspoň do r. 1918 je také součástí dějin archivnictví našeho. Nejmarkantněji to vystupuje v kapitole, věnované 19. stol., kde defiluje mnoho českých lidí v čele se známým moravským historiografem B. Dudíkem, který chtěl — jak známo — reformovat archivnictví ve službách Bachových. Důležitá i pro české archivnictví je také kapitola o ochraně archiválií. Na rakouském archivnictví jsme ovšem do značné míry interesováni dodnes. S prospěchem sáhne proto český čtenář po výkladu o dějinách rakouského archivnictví po první světové válce. Černý jeho den 15. červenec 1927, kdy došlo k požáru justičního paláce, který postihl archiv mín. vnitra a financí, měl podle autora aspoň jeden kladný důsledek: otevřel cestu k účelnému sjednocení rakouského archivnictví a vůbec k zdokonalení jeho organizace. Archivům zemským případly nyní především úkoly historiografické. Vše je připraveno k tomu, aby mohl být vydán zvláštní rakouský archivní zákon.

Jindřich Šebánek

Friedrich Hausmann, *Reichskanzlei u. Hofkapelle unter Heinrich V. u. Konrad III.* Schriften der MGH Band 14. Stuttgart 1956, XXXII, str. 351, 15 obr. příloh.

Oddělení Diplomata velkého a proslulého edičního podniku „Monumenta Germaniae Historica“ proniká nyní prací svého vídeňského oddělení, vedeného prof. L. Santifallerem, ve vlastní ediční práci již hluboko do stol. 12., v přípravách k dalším edicím dokonce až do doby interregna, tedy zhruba do poloviny stol. 13.¹ Tak nabývají Diplomata pro českého badatele, jemuž ještě před nějakou dobou byla především obecným metodickým vzorem medievistické edice, oplodněným duchem Th. Sickla, nového významu. Stále výrazněji se stýká přímo s pramennou látkou, která má pro zkoumání našich dějin postavení povahy přímo klíčové. Nadto (a to je snad ještě podstatnější) diplomatická situace, která se tu rozpracovává, je tím blízká situaci v našem domácím diplomatickém materiálu, že novější listina panovníků římských na rozdíl od starší, která měla postavení v diplomatické

láte nejbližše odpovídající jediné listině papežské, ztrácí exklusivnost svého postavení, takže je možno viděti konkrétně na př. listinu českého panovníka s ní na téže úrovni. Diplomatically se tyto změny avisuji především tím, že přijímecké vyhotovení v okruhu listin římských panovníků začíná nabývat obdobného významu vedle vyhotovení vydavatelských, jaké mělo zároveň v okruhu české listiny panovnícké. Metodickým jejich důsledkem pak je to, že z okruhu listin římských panovníků může nyní český badatel čerpat podněty zcela konkrétní, a to bez nebezpečí, že by přenášel poučky mechanicky a bez zřetele k tomu, zda jsou pro přenesení dány nutné podmínky.

Tato nová diplomatická situace se po prvé určitěji projevila v edici listin Lothara III. (1125—1137), kterou vydali r. 1927 E. Otenthal spolu s H. Hirschem, respektive také v přípravných pracích k ní.² Nikoli však plně, a to proto, že přípravitelé této edice neprokali do přijímeckých okruhů spíše jen příležitostně. Nové diplomatické situaci nespokojili totiž dluh soustavným výzkumem materiálů právě v přijímeckých okruzích. Radikální a důslednou diagnosu situace a vyplývající z ní potřeb výzkumných provedl tu teprve badatel, jemuž byl r. 1948 svěřen úkol, aby navázal na edici Otenthalovu a Hirschovu a připravil k vydání listiny prvního štaufského panovníka na říšském trůně, Konráda III. (1138—1152), totiž Friedrich Hausmann. Hausmann si správně uvědomil, že materiál listin římských panovníků 12. stol. může jen tehdy být uspokojivě diplomaticky vystižen a pak také vydán, jestliže bude k dispozici celý srovnávací materiál, v němž by bylo možno zachytit ruku nebo styl těch, kdož se podíleli na jeho vzniku ve všech přijímeckých okruzích, které tu přicházejí v úvahu, ať už jako dodavatelé písařů nebo notářů pro panovníckou kancelář, ať přímo jako nositelé přijímeckých vyhotovení. Prakticky tu jde o celou listinnou látku (s výjimkou ovšem písemností papežských) všech oněch částí Evropy, do nichž sahal v jakékoli formě mocenský vliv římského imperia 12. stol. A vskutku tuto látku, tedy t. zv. soukromé listiny z příslušných teritorií, si Hausmann opatřil z podstatné části ve fotografiích, zahrnuv pro úplnost do okruhu svého výzkumu po stránce časové období let 1090—1200. Tak byl vytvořen v době až neuvěřitelně krátké (Hausmann začal s realizací svého plánu r. 1952) — přitom ovšem za okolností vskutku velmi příznivých — vědecký obrazový aparát, který je možno označit jako prvý vážný krok k realizaci plánu výzkumné vědecké činnosti na poli diplomatiky, který rozvinul na posledním mezinárodním historickém sjezdě v Římě L. Santifaller.³ Že tento aparát dnes existuje, je samo o sobě vědecký čin, jehož význam je o to větší, že Hausmann projevil ochotu ve formě výměn dáti kopie svého materiálu, respektive jeho částí, i jiným badatelům. Plným právem se i my musíme o tento materiál zajímat, neboť nám otvírá nesporně nové a zcela rozhodující možnosti pro nové diplomatické zpracování našeho domácího listinného materiálu celého stol. 12.⁴

S oprávněným napětím můžeme tedy očekávati Hausmannovu chystanou edici listin Konrádových. Zajímá nás i prvá rozsáhlá už přípravná práce k ní,⁵ jejíž titul je uveden nahoře. Četl o ní proto na tomto místě podati zprávu, třebaže se mi dosud nepodařilo opatřiti si výtisk publikace Hausmannovy a mám jen na čas vypůjčen z vídeňské univerzitní knihovny na stroji psaný rukopis její, který bohužel není doplněn obrazovými přílohami nahoře avisovanými, a z něhož ovšem nemá smyslu citovati stránky.

Hausmannova práce v nadpisu ohlašuje zpracování kanceláře a kaple dvou panovníků, jejichž léta vlády na sebe ani nenavazují (Jindřich V. vládl v letech 1106—1125, Konrád nastoupil r. 1138). Svého nadpisu se také striktně drží, vyjímaje snad to, že pro pochopení souvislosti místy zasahuje ještě i do některých otázek z dějin kanceláře Konrádova syna Jindřicha a také do raných dějin kanceláře Friedricha I. Kancelář i kapli Lothara III. nechal Hausmann stranou proto, že jeho listiny jsou už vydány a že alespoň dějiny kanceláře jsou také zpracovány. Nebylo třeba rekapitulovat ani hlavní takto získaná data, neboť kancelář a kaple Konráda III. (přirozené centrum práce) má s vývojem těchto institucí za Lothara jen málo společného a navazuje mnohem spíše na zařízení z doby Jindřicha V.

Dějiny kaple a kanceláře chápe Hausmann způsobem v okruhu MGH tradičním jako řadu větších či menších i zcela drobných statí o osobách, které se na činnosti panovnícké kanceláře a kaple podílely. Usiluje — jak praví — o to, aby jeho práce byla víc než jen přípravou na edici, aby se nespokojila jen s určením písma a slohu v jednotlivých listinách, nýbrž aby i zjistila, jakou úcast měli jednotliví členové kanceláře a kaple na říšské politice. V tom smyslu má pak být i jeho práce příspěvkem k obecným dějinám středověku. Není zajisté třeba vykládat, že by byla takovým příspěvkem v širším a plnějším smyslu, kdyby byly zužitkovány při stanovení konečných jejich cílů ony podněty, které — jak jsem jinde ukázal — charakterisují marxistickou práci s listinami, t. j. kdybychom se konkrétně ptali, jaké postavení a úlohu měla panovnícká listina v rámci sociálně ekonomických vztahů

vytvářejících se v různých částech římské říše. Není sporu ani o tom, že by při tomto pojetí už v přípravné práci Hausmannově plněji přišly k platnosti výsledky, kterých dosáhl při studiu přijemckých okruhů. V jeho pojetí mu slouží totiž zatím jeho epochální výzkum přijemckých okruhů vlastně jen k tomu, aby dovedl zjistit, z kterých okruhů se rekrutovali členové kaple a kanceláře, nikoli však k tomu, jak se přímo tyto okruhy na zlistňování podílely.

Ve svém celku je ovšem toto dílo plodem veliké a obdivuhodné práce, ba možno říci přímo vzorem nesmírně jemného diplomatického rozboru, který překvapuje schopností kombinační, i když zcela určitě zůstává plně na poli vědecké strážlivosti, to jest nepodléhá žádnému subjektivismu. Lze se z ní poučit po mnohých stránkách. Nesmírně zajímavé jsou tu na příklad některé přesně analysované případy spolupráce na vzniku listiny mezi prostředím vydavatelským a přijemckým, postřehy týkající se stylisace listin, konceptů a užití formulářových vzorců atd. Je tu celá rozsáhlá monografie, věnovaná problému jednoho z předních členů kanceláře Konrádovy, stabloského opata Vivalda (původce známé sbírky listin a listů, vydané Jaffém). Je tu mnoho nesmírně zajímavých argumentací vedoucích k ztotožnění diplomatických notářů s určitými osobnostmi atd. Zvláště bych však ještě také podtrhl to, že zaslouží skutečného uznání, jak se vyrovnává Hausmann s názory některých starších badatelů, jejichž názory se mu patrně podařilo s definitivní platností opravit. Týká se to zejména názorů K. Pivce na sbírku listů známou pod jménem Codex Udalicus. Stojí za to přechísti si zejména ne velké, ale mistrný závěrečný exkurs Hausmannův, v němž se vyrovnává s Pivcem doslova fortiter in re, ale suaviter in modo. Těm pak, kdož raději argumentují obecnými odsudky než skutečnými důvody, měl by se tuším uložit tento exkurs za povinnou denní četbu.

Na konec připojuji ještě jednu poznámku. Nepochybuji, že mi čtenář klade přímo otázku, jak dopadl Hausmannův soud o památné a důležité listině Konrádově pro olomoucké biskupství, jejíž pravost vzal, jak známo, kdysi v pochybnost Zatschek. Na to mohu říci tolik, že v recensované práci, pokud vidím, o ní není vůbec zmínky. Z korespondence s Hausmannem vím, že její diktát přičkl Hausmann s definitivní platností nyní Konrádovu notáři Heribertovi a že ji považuje v celém rozsahu za prostou jakéhokoli podezření.

Jindřich Šebánek

P o z n á m k y

¹ Viz o tom nejnověji ve zprávě o činnosti Monument z pera presidenta společnosti F. Baethgena v časopise Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 1957, str. 1—15.

² Die Urkunden der Deutschen Könige u. Kaiser. Band VIII. Die Urkunde Lothars III. und der Kaiserin Richenza, Berlin 1927. Soupis přípravných prací k edici viz v úvodu k ní na str. XI.

³ Gedanken und Anregungen über technische Probleme der historischen Grundwissenschaften. Relationi sv. I, str. 445 a n.

⁴ S doc. F. Hausmannem jsme v písemném styku, dostali jsme od něho už také fotografie, další máme slíbeny.

⁵ Z menších prací, které F. Hausmann již dříve vydal, uvádím jmenovitě tyto: Das unechte Diplom König Konrads III. für das Kloster St. Walburg im Heiligen Forst. Anzeiger rak. ak. věd 87, str. 304—310. Das große Diplom Kaiser Friedrichs I. für das Domstift Goslar, tamže 88, str. 47—55. Formularbehelfe der frühen Stauferkanzlei (Untersuchungen über deren Herkunft, Verwendung u. Verhältnis zur Urkundensammlung des Codex Udalicus) MIOG 58 (1950), str. 68—96.

Altenburger Urkundenbuch 976—1350. Bearbeitet von Hans Patze (Veröffentlichungen der Thüringischen historischen Kommission, Band V., stran 158^a a 640, 20 obrazových příloh. Jena 1955. 8°.

O altenburském diplomatáři jsem se už zmínil, když jsem publikoval svůj návrh Zásad pro vydávání českého diplomatáře.¹ Seznámí se blíže aspoň s některými jeho stránkami je věc vskutku pro českého čtenáře potřebná.² V jakém smyslu, pokusím se ukázat.

Začínám obsahovou souvislostí altenburského diplomatáře s Čechami, která je podmíněna už samou polohou města Altenburku a území k němu patřícího, tak zvané někdejší země Plisenské, dnes v Sasko-Durynsku. Z Altenburka na severozápadní českou hranici je zhruba 80 km daleko.

Třeba dále připomenouti, že toto významné někdejší říšské město za dvou posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského dokonce k Čechám náleželo; bylo totiž spolu